

УДК371.134+37.015+376.5

Н. В. ГРИНЬОВА

м. Умань

grineva-n@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ «ГРУП РИЗИКУ» В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

В статті розглядаються особливості фахової підготовки майбутніх практичних психологів під час навчання у ВНЗ, яка включає набуття теоретичних знань та формування професійних значущих якостей й умінь студентів. Фахова практика є важливим компонентом спеціальної практичної підготовки, в процесі якої у студентів формуються професійна та психічна готовність до роботи практичного психолога, зокрема з категорією дітей «груп ризику», які потребують підвищеної уваги. Під час проходження психологічної практики студенти залучаються до індивідуального супроводу дітей «груп ризику», результатом чого виступає формування необхідних професійних вмінь до роботи з ними, закріплюються теоретичні знання та відбувається розвиток професійно значимих якостей особистості психолога.

Ключові слова: *професійна підготовка, практичний психолог, фахова практика, дитина «групи ризику», зміст навчання, професійні якості та вміння.*

На сучасному етапі розвитку практичної психології актуальним є питання вдосконалення професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Професійне становлення особистості психолога охоплює весь період практичної діяльності фахівця, що започатковується в період навчання у ВНЗ й триває протягом усього професійного життя психолога.

Проблема підготовки психолога-практика до професійної діяльності перебуває в полі уваги сучасної наукової спільноти (О. Бондаренко, В. Панок, Н. Чепелєва, Т. Титаренко, Н. Пов'якель, В. Рибалка, Т. Яценко та ін.). На думку вище вказаних вчених, підготовка майбутнього фахівця в галузі

практичної психології включає формування теоретичних знань та набуття навичок практичної роботи. Теоретичні й методологічні засади професійної підготовки майбутніх практичних психологів розглядаються у працях: Т. Данилової, Н. Дуднік, Л. Кобильника, М. Коць, Н. Литовченко, О. Літвінової, Л. Логінової, О. Міненко, Л. Мови, В. Панка, Н. Пов'якель, Л. Скорич, І. Тимощука, О. Туриніної, Н. Чепелевої та ін.

У науковій літературі підготовка майбутніх психологів-практиків розглядається як «період професійного становлення, процес розвитку професійно значущих якостей та здібностей, професійних знань і вмінь, що супроводжується активним якісним перетворенням особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії» [2]. Зміст навчання майбутніх психологів-практиків обов'язково має включати формування особистості практичного психолога.

В. Панок вказує на те, що зміст підготовки практичного психолога складається із трьох рівнів: 1) загальнотеоретичні основи психології; 2) теоретико-методичні основи конкретного напрямку в психології; 3) спеціалізація у конкретному виді практичної психології, що забезпечить формування практичних навичок, умінь, володіння технологіями професійної діяльності [5].

Н. Чепелева виділяє одним із головних завдань у системі підготовки психолога-практика – становлення особистісного «Я» майбутнього фахівця. На думку вченої, розвиток особистості практичного психолога відбувається на основі формування у нього професійної й психологічної культури, що включають в себе наступні компоненти:

- культуру спілкування (вміння вести діалог з позиції «рівноправності» з клієнтом);
- культуру мислення (здатність творчо мислити, знаходити ефективні шляхи надання психологічної допомоги),
- емоційну культуру (здатність володіти собою, адекватно проявляти свої емоції) [5].

Необхідними складовими високої професійної культури виступає професійна ідентифікація (прийняття професійних ролей, норм та цінностей), яка пов'язана з механізмом особистісного розвитку майбутнього практичного психолога.

Галузевий стандарт вищої освіти підготовки бакалавра напряму підготовки 6.010100 – «Практична психологія», напряму підготовки 0101 «Педагогічна освіта» містить освітньо-професійну програму підготовки фахівця – державний нормативний документ, в якому узагальнюється зміст навчання, встановлюються вимоги до змісту, обсягу і рівня освіти та професійної підготовки фахівця в галузі практичної психології. В результаті фахової підготовки практичний психолог має бути підготовленим до виконання наступних видів робіт:

- психодіагностична та психокорекційна робота з різними категоріями громадян;
- надання консультативних послуг фізичним особам, установам та організаціям;
- психологічний супровід діяльності різних організацій усіх форм власності, а також установ і підрозділів органів державної влади та управління;
- проведення соціально-психологічних досліджень та оптимізація психологічного клімату у трудових колективах;
- профорієнтація та профвідбір;
- виявлення психологічних причин соціальної дезадаптації дітей, вибір форм і змісту психокорекційної та психолого-профілактичної роботи;
- психологічний патронаж проблемних категорій населення (інваліди, діти з делінквентною, адиктивною поведінкою та ін.) [1].

В Галузевому стандарті зазначається, що освітньо-виховна діяльність вищого навчального закладу має бути спрямована на формування у студентів професійних якостей та умінь. Вагомим критерієм фахової підготовки у ВНЗ є

те, наскільки успішно випускники вузу здатні розв'язувати професійні завдання [1]. Отже, підготовка майбутніх практичних психологів передбачає поєднання теоретичних знань, практичних умінь і навичок їх застосування у професійній діяльності.

Мета статті – визначити й охарактеризувати складові компоненти фахової підготовки майбутніх практичних психологів до роботи з дітьми «груп ризику» в процесі навчання у ВНЗ.

Одним із компонентів професійної підготовки студентів майбутніх практичних психологів є фахова практика, завданнями якої виступають: формування професійного мислення, умінь і навичок розв'язувати практичні завдання; забезпечення оволодіння формами і методами діагностико-психокорекційної роботи; сприяння усвідомленню студентами своїх особистісних якостей і рівня підготовленості до майбутньої професійної діяльності; ознайомлення зі специфікою діяльності психолога в закладах різного типу [1].

Важливою складовою проходження фахової практики є готовність студента до виконання практичної роботи, що визначається рівнем професійно значимої освіченості та психічної готовності. Професійно значима освіченість обумовлюється: наявністю професійно значимих рис характеру і здібностей, відповідними знаннями, уміннями, навичками і морально-етичними установками. Психічна готовність включає позитивне ставлення до психологічної роботи, відповідним чином зорієнтованими особливостями сприймання, уваги, мислення, пам'яті, динамізмом і стійкістю емоційно-вольових процесів та ін. [1].

Під час проходження практики студенти повинні сформувати та закріпити такі вміння: спостерігати, проводити професійне спілкування, застосовувати різні методи діагностико-психокорекційної роботи, проводити різні види соціально-психологічних досліджень, організувати власну професійну діяльність та аналізувати її результати.

Програма фахової практики студентів, що навчаються за спеціальністю «Практична психологія», містить психологічну практику, яка поділяється на ознайомлювальну та діагностико-психокорекційну.

Головними принципами організації психологічної практики можна визначити наступні: вибір об'єкту практики у відповідності з інтересами, нахилами і здібностями студентів; дослідження різноманітних психологічних проблем у відповідності з особливостями і потребами соціальних структур, які виступають базами практики; самостійність, можливість проявити себе, апробувати знання на практиці [1].

Під час ознайомлювальної практики, яка планується для студентів першого курсу, майбутні фахівці мають змогу ознайомитися з загальною структурою системи психологічної служби в Україні, функціональними особливостями її підрозділів, з умовами та організацією професійної діяльності психолога. Під час даної практики студенти не працюють самостійно, але залучаються до виконання нескладних доручень. Знайомство відбувається шляхом проведення екскурсій та лекцій про діяльність організації чи установи, а також виконання відповідних практичних завдань [3].

В процесі проходження діагностико-психокорекційної практики, студенти детально вивчають роботу підрозділів системи психологічної служби України, самостійно організовують і проводять діагностико-психокорекційну роботу в різних установах, а також здійснюють підготовку різноманітних просвітницьких та психопрофілактичних заходів.

Діагностико-психокорекційну практику студенти проходять у центрах практичної психології та соціальної роботи, притулках для неповнолітніх, центрах зайнятості населення, центрах соціальних служб для молоді, неврологічних та наркологічних диспансерах, дошкільних навчальних закладах.

Останнім часом помітна тенденція зростання чисельності дітей, молоді «груп ризику», яка пов'язана з кризовими, негативними явищами й подіями, що відбуваються в нашій країні. За даними статистики 425 тис. дітей перебувають на обліку в міліції по справах неповнолітніх, близько 200 тис.

підлітків вчиняють злочини, в тому числі і важкі. Зростає кількість дітей, які вживають алкоголь, наркотики. Категорія дітей «груп ризику» вимагає від практичного психолога підвищеної уваги та кропіткої роботи, щоб попередити та не допустити перехід дитини до категорій «важкого підлітка» з девіантною поведінкою і т.п. [7].

Тема дослідження потребує детального розгляду поняття «діти групи ризику», яке має дисциплінарний характер, оскільки використовується в педагогіці, психології, соціальній педагогіці. Існують різні підходи до визначення даного поняття та його класифікацій. До категорії «діти групи ризику» відносять дітей, які більше, ніж інші діти, піддаються впливу зовнішніх, негативних суспільних факторів, що стає причиною їх дезадаптації.

Дітей «групи ризику» поділяють на:

- дітей з проблемами у розвитку, які не мають різко вираженої клініко-патологічної характеристики;
- дітей, які залишилися без батьківського піклування;
- дітей з неблагополучних, асоціальних сімей;
- дітей з сімей, які потребують соціально-економічної та соціально-психологічної допомоги й підтримки;
- дітей з проявами соціальної та психолого-педагогічної дезадаптації.

Діти «групи ризику» знаходяться в критичній ситуації під впливом негативних явищ. Ризик породжує відсутність нормальних умов для повноцінного розвитку дітей. Серед негативних факторів, які впливають на дітей та обумовлюють їх несприятливу соціалізацію, виділяють: фізичні недоліки, соціально-педагогічну занедбаність. Остання розглядається як «негативний стан особистості дитини, що проявляється у несформованості якостей суб'єкта самоусвідомлення, діяльності та спілкування та має вираження в порушенні образу «Я»» [4].

Ситуація розвитку соціально-педагогічної занедбаності складається з таких компонентів: виховний мікросоціум, навчально-виховний процес, внутрішня позиція дитини. Соціально-педагогічна занедбаність визначається

особливостями сімейної соціалізації дитини в період дитинства та такими факторами: педагогічна неспроможність батьків, низький культурний рівень сім'ї, небажання батьків помічати особливості розвитку дітей, неуважність до їх розвитку, відсутність розвиваючого середовища. Внаслідок впливу негативних факторів, перелічених вище, у дітей не формується провідний вид діяльності, порушується процес спілкування з дорослими та однолітками, з'являються порушення психічного розвитку в особистісній та інтелектуальних сферах.

Робота психолога з сім'єю дитини «групи ризику» спрямована на розуміння тих процесів, які в ній відбуваються, на підвищення освіченості та компетентності батьків у питаннях сімейного виховання, що буде сприяти процесу соціалізації дитини з врахуванням основних функцій сім'ї. Головні функції психолога у роботі з сім'ями дітей «груп ризику»:

- діагностична – вивчення особливостей сімей з дітьми «груп ризику»;
- прогностична – моделювання ситуацій з врахуванням отриманих діагностичних результатів;
- соціально-психологічна – надання психологічної допомоги, консультування сімей;
- організаційно-комунікативна – психолого-педагогічне просвітництво батьків, організація їх навчання;
- корекційна – психокорекція поведінки та психічного розвитку;
- розвиваюча – розвиток якостей, здібностей, вмінь дитини [7].

Під час проходження ознайомлювальної практики студенти детально вивчають роботу практичного психолога в навчальному закладі, який здійснює організацію індивідуального супроводу дітей «груп ризику». Студенти-практиканти проводять збір необхідної інформації про дітей, здійснюють її аналіз, виявляють причини потрапляння дитини до «групи ризику», розробляють план рішення проблеми, що включає розробку рекомендацій для дитини, вчителів, батьків.

Психологічний супровід як система професійної діяльності психолога, спрямована створення оптимальних умов для успішного навчання, розвитку та соціалізації дитини. У ході діагностико-психокорекційної практики студенти готуються до проведення консультування, надають необхідну інформацію щодо роботи з дітьми «груп ризику». В подальшому студенти-практиканти слідкують за виконанням рекомендацій з боку дитини, вчителів, батьків, аналізують успіхи та невдачі, які в них виникли, проводять наступний аналіз результатів виконання плану вирішення проблеми дитини. В результаті проходження психологічної практики у студентів формується професійна готовність до роботи з дітьми «групи ризику», яка складається з наступних компонентів:

- пізнавальний – розуміння професійних задач, оцінку їх значимості та знання способів вирішення;
- емоційний – почуття професійної відповідальності, впевненості в своїх силах;
- мотиваційний – потреба вирішувати завдання, цікавість до процесу їх вирішення, прагнення до успіху;
- вольовий – мобілізація сил, подолання невпевненості [4].

Отже, основним напрямком діяльності психолога є оптимізація спілкування дитини «групи ризику» з однолітками, дорослими, формування у неї почуття власної гідності, впевненості у собі, розвиток вміння ставити перед собою цілі та володіти собою. Студенти залучаються до діагностичної роботи, використовують наступні методи: спостереження, бесіди з вчителями, батьками, дитиною, проєктивні методики. У ході психокорекційної роботи студенти-практиканти проводять тренінги з батьками, вчителями, які спрямовані на навчання рефлексивному аналізу їхньої діяльності. Робота з дітьми направлена на корекцію пізнавальної діяльності: розвиток уваги, пам'яті, образного і логічного мислення, сприймання, вміння орієнтуватися у просторі, формування прийомів самоконтролю. В процесі психокорекційної роботи з дітьми студенти вчаться підбирати завдання та методи, які сприяють вирішенню проблем оптимізації взаємовідносин з ровесниками з метою

забезпечення ефективності психологічної допомоги. Таким чином, під час фахової практики студенти поглиблюють і закріплюють теоретичні знання, отримані в процесі навчання в університеті, вчаться застосовувати їх на практиці, виробляють уміння професійно спілкуватися з людьми і проводити різнопланові дослідження їх психологічних особливостей. Важливим компонентом професійної готовності до роботи з дітьми «груп ризику» є психологічна установка, що включає в себе розвиток професійно значимих якостей особистості психолога та сукупність психологічних знань та вмінь, які студенти здобувають у процесі навчання у ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Галузевий стандарт вищої освіти : освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 «Практична психологія», напрям підготовки 0101 «Педагогічна освіта» / Яценко Т. С., Кузьмінський А. І., Теслюк П. В. та ін. – Видання офіційне. – К. : 2004.
2. Дружиніна, І. Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико - методологічний аналіз проблеми / І. Дружиніна // Освіта регіону, 2001. –№ 2. – С. 425 – 430.
3. Кучеровська, Н. О. Психосемантична структура професійної свідомості психолога–практика : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.11.01 / Наталія Олександрівна Кучеровська ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2007. – 19 с.
4. Олиференко, Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска / Л. Я. Олиференко, Т. И. Шульга, И. Ф. Дементьева. – М. : «Универс», 2002. – 146 с.
5. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. : підручник. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
6. Чаплак, Я. В. Професіоналізм психолога–практика / Я. Чаплак, Н. Коновчук // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету, присвяченої 600–річчю м. Чернівці 13–14 травня 2008 р. – Чернівці : Рута. – С. 267 – 268.

7. Яценко, И. Г. Педагогические условия формирования готовности психологов к работе с семьями и детьми «группы риска» : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.08 / Ирина Геннадьевна Яценко; ФГОУ ВПО «Российский государственный университет им. И. Канта». – Калининград, 2010. – 19 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Galuzevyj standart vyshhoi' osvity : osvith'o-profesijna programa pidgotovky bakalavra za special'nistju 6.010100 «Praktychna psihologija», naprjam pidgotovky 0101 «Pedagogichna osvita» / Jacenko T. S., Kuz'mins'kyj A. I., Tesljuk P. V. ta in. – Vydannja oficijne. – K. : 2004.
2. Druzhynina, I. Profesijne stanovlennja majbutnih psihologiv: teoretyko - metodologichnyj analiz problemy / I. Druzhynina // Osvita regionu, 2001. –№ 2. – S. 425 – 430.
3. Kucherovs'ka, N. O. Psyhosemantychna struktura profesijnoi' svidomosti psihologa–praktyka : avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk : 19.11.01 / Natalija Oleksandrivna Kucherovs'ka ; In–t psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrai'ny. – K., 2007. – 19 s.
4. Oliferenko, L. Ya. Sotsial'no-pedagogicheskaya podderzhka detey grupy riska / L. Ya. Oliferenko, T. I. Shul'ga, I. F. Dement'yeva. – M. : «Univers», 2002. – 146 s.
5. Osnovy praktychnoi' psihologii' / V. Panok, T. Tytarenko, N. Chepeljeva tain. : pidruchnyk. – K. : Lybid', 1999. – 536 s.
6. Chaplak, Ja. V. Profesionalizm psihologa–praktyka / Ja. Chaplak, N. Konovchuk // Materialy students'koi' naukovoï konferencii' Chernivec'kogo nacional'nogo universytetu, prysvjachenoi' 600–richchju m. Chernivci 13–14 travnja 2008 r. – Chernivci : Ruta. – S. 267 – 268.
7. Yatsenko, I. G. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya gotovnosti psikhologov k rabote s sem'yami i det'mi «gruppy riska» : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk 13.00.08 / Irina Gennad'yevna Yatsenko ; FGOU VPO «Rossiyskiy gosudarstvennyy universitet im. I. Kanta». – Kaliningrad, 2010. – 19 s.

Uman

grineva-n@mail.ru

SOME PECULIARITIES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS PROFESSIONAL TRAINING TO WORK WITH THE “GROUP OF RISK” CHILDREN DURING THEIR STUDYING AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Some peculiarities of future practical psychologists professional training at higher educational institution which includes acquiring theoretical knowledge by the students, mastering some professionally significant qualities and skills are considered in the article. Practice on speciality is an important component of special practical training in the process of which some professional and physical readiness to work as a practical psychologists with the “Group of Risk” children, in particular, and it requires a heightened attention, is mastered by the students. During the practice on Psychology the students are involved into individual accompanying the “Group of Risk” children; the result of this involvement is acquiring essential professional skills to work with such category of children, improving theoretical knowledge and the development of professionally meaningful qualities of a future psychologist personality.

***Key words:** professional training, practical psychologists, practice on speciality, a “Group of Risk” child, the content of training, professional qualities and skills.*

Н.В. ГРИНЕВА

г. Умань

**ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ К РАБОТЕ С ДЕТЬМИ «ГРУПП РИСКА»
В ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ В ВУЗе**

В статье рассматриваются особенности профессиональной подготовки будущих практических психологов во время обучения в вузе, которая включает приобретение теоретических знаний и формирования профессиональных

значимых качеств и умений студентов. Профессиональная практика является важным компонентом специальной практической подготовки в процессе которой у студентов формируются профессиональная и психологическая готовность к работе практического психолога, в частности с категорией детей «групп риска», что требует повышенного внимания. При прохождении психологической практики студенты привлекаются к индивидуальному сопровождению детей «групп риска», результатом чего выступает формирование необходимых профессиональных умений в работе с ними, закрепляются теоретические знания и происходит развитие профессионально значимых качеств личности психолога.

Ключевые слова: *профессиональная подготовка, практический психолог, профессиональная практика, ребенок «группы риска», содержание обучения, профессиональные качества и умения.*

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2015